

POSDRU/159/1.5/S/132400, CENSORSHIP AND WRITTEN CULTURE IN THE SOUTH-EAST EUROPEAN SOCIETIES DURING THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Virginia Blînda, Scientific Researcher, PhD Student, The Institute for South-East European Studies, Romanian Academy, Bucharest

Abstract: The emergence and development of the print in the first half of the XIXth century sets the written culture of the South-East European space in a new and unique relationship with the political systems, generating strong interventions from authorities. Introduction of censorship, both at the political and ecclesiastical level, was the fastest control tool of the print. In this paper, we focus on how the political and geopolitical evolutions in the Balkans influenced the formation and expression of a civilization of printing in this space, and how the written culture determined the positioning of the political element.

Keywords: *censorship, book, civilization of printing, written culture, Balkans*

Controlul textelor este o practică anterioară apariției cărții pe suport imprimat, invenție a secolului al XV-lea european. Așadar nu suportul material era vizat, ci conținutul formei sub care ideile circulă de la o epocă la alta: papirus, stele, tăblițe de lut, țesături, codex, volumen, etc. Defăimătoare sau îndrăznețe, avangardiste sau incomode, ideile se mișcă și pun în gardă autorități – politice și/sau ecleziastice – obligate astfel să le controleze.

Reacția de contestare a unor texte scrise, ca practică premergătoare cenzurii, este atestată încă din Antichitate, epocă în care nu putem vorbi însă despre o cenzură preventivă: de exemplu, operele lui Protagoras sunt arse pentru că exprimă îndoieli cu privire la existența zeilor. Deși cazurile nu sunt izolate, nu putem vorbi decât de măsuri represive și nu de o cenzură reală. Odată cu deciziile conciliilor privind scrierile catalogate drept eretice, sistemul preventiv de control al textelor își începe cariera.

În Europa, originile cenzurii propriu-zise ar fi, se pare, într-o ordonanță a regelui Franței, Filip al III-lea¹, din 1275 prin care plasează librăriile sub controlul Universității². Cu toate acestea, cenzura reală devine o instituție în sine odată cu apariția imprimeriei. Revoluția

¹Filip al III-lea (1245-1285): rege al Franței în perioada 1270-1285.

² Vezi „Histoire de la censure”, in *Grande Encyclopédie*: <http://agora.qc.ca/documents/censure--histoire-de-la-censure-par-grande-encyclopedie>.

lui Gutenberg inventează nu doar o nouă tehnică de *scriere* pe suportul de hârtie (imprimarea), ci și un vehicul mult mai rapid de circulație a ideilor (cartea imprimată).

Este dificil de stabilit cu exactitate care a fost primul gest real ce a atras decizia de a controla imprimatul: ignorarea normelor vremii, simpla interpretare a unei lecturi îndrăznețe sau neadecvat înțelese, evitarea presiunii concurenței, intenția obținerii unor privilegii permanente, practici comerciale neloiale asociate comerțului cu carte (contrafacerea), apariția Reformei? Toate acestea ar putea fi sămburele unei istorii care s-a dovedit fără sfârșit...

Rapiditatea cu care ideile eretice încep să circule, înspăimântă Biserica. Încă din 1480, mai mulți episcopi catolici interzic publicarea cărților dacă în prealabil acestea nu fuseseră examinate de către reprezentanții autorității religioase și nu aveau semnătura acestora³. Deși fusese inaugurată ca practică, cenzura se manifestă încă prin măsuri izolate.

Cu certitudine însă putem afirma că ideile purtate de cărți au neliniștit autoritățile, sporindu-le vigilența și viteza de reacție. De pildă, în Europa occidentală, apariția și dezvoltarea Reformei a obligat biserica⁴ să intervină în calitate de protectoare și păstrătoare a propriilor valori. În 1479, universitatea din Köln primea din partea papei Sixt al IV-lea⁵ autorizația de a interveni împotriva cărților eretice⁶. Măsuri similare sunt înregistrate la Mainz (1484), Valencia (1487), Veneția (1491), etc.⁷ Eficacitatea măsurii a fost limitată, numărul cărților interzise continuând să crească și mai mult în secolele XVII și XVIII.

Cenzura se organizează și în regiunile europene protestante, urmând modelul țărilor catolice. Ea se aplică nu doar tipăriturilor *papistase*, ci și scrierilor dizidenților Reformei. La Geneva nicio carte nu se putea tipări fără permisiunea Marelui Consiliu, iar pedepsele erau aspre, mergând de la arestări până la execuții.

În Franța Vechiului Regim, cenzura⁸ atinge forme drastice de manifestare. În secolul al XVI-lea, ascensiunea Reformei protestante determină instaurarea unui regim violent de

³*Ibidem.*

⁴ Biserica favorizase introducerea tiparului!

⁵ Sixt al IV-lea, papă al Romei (1475-1483).

⁶ Albert Labarre, *Istoria cărții*, Iași: Institutul European, 2001, p. 92.

⁷*Ibidem.*

⁸ În acest context, *cenșura* se referă la controlul politic și administrativ prealabil publicării cărților, jurnalelor, desenelor sau reprezentării pieselor de teatru. Vezi Felix Tréguer, *Des salons révolutionnaires à la censure de la presse au XIX^e siècle*, 14 mars 2011, in <http://blogs.mediapart.fr/blog/felix-treguer/140311/des-salons-revolutionnaires-la-censure-de-la-presse-au-xixe-siecle>.

către Francisc I și Carol al X-lea, care mergea până la pedeapsa cu moartea în situațiile nerespectării dispozițiilor în vigoare. În 1574, deistul Geoffroy Vallée⁹ a fost executat ca urmare a opiniilor sale contestate exprimate la adresa lui Dumnezeu și a Bisericii catolice¹⁰. De altfel, în Europa secolului al XVIII-lea, listele de cărți prohibite și birourile naționale de represiune (birouri de cenzură) devin o regulă în lumea textelor imprimate. Anglia făcea excepție, optând pentru un regim judiciar fondat mai degrabă pe decizii ale tribunalelor decât pe cenzura administrativă și practici polițienești¹¹.

În sud-estul Europei cenzura textelor imprimate cunoaște forme particulare de la o regiune la alta, în funcție de sistemele de organizare politică, administrativ-teritorială, confesională sau culturală. Aici, textul imprimat, în special cel laic, a fost perceput de către autorități ca fiind periculos prin puterea de seducție pe care o exercita asupra unui public aflat în plin proces de educare a gustului pentru lectură. Scrierile filosofilor francezi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, citite sau dorite pentru lectură în toată Europa, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, înspăimântă autoritățile vremii determinându-le să intervină prin reglementări juridice ale statutului imprimatului.

În Imperiul Otoman, mai precis în teritoriile sale musulmane, este interzisă mult timp utilizarea tipografiei ca procedeu de imprimare și multiplicare a textelor din rațiuni religioase. Astfel, este inacceptabilă ideea de a imprima *Coranul*. Doar evreii și creștinii aveau tiparnițe la Istanbul, nu însă și musulmanii. Prima imprimerie otomană a funcționat între 1726¹²-1746 în așa-numita epocă „Lale devri”¹³, o perioadă de deschidere temporară către cultura europeană. Apariția ei nu este străină influențelor occidentale.

Populațiile nemusulmane din Imperiul Otoman – evreii, armenii, grecii, slavii ortodocși, vorbitori de arabă, creștinii vorbitori de limbă turcă – își fondaseră propriile ateliere tipografice încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, apoi pe parcursul secolelor XVI, XVII și

⁹Geoffroy Vallée (1535/1540 – 1574) – deist francez, condamnat inițial la moarte prin spânzurare, apoi prin ardere pe rug (9 februarie 1574).

¹⁰În 1572, Geoffroy Vallée publica *Béatitude des Chrétiens ou le Fléau de la foy*, un pamflet în care își exprimă convingerea că la baza credinței religioase stau ignoranța și teama de Dumnezeu, ceea ce face ca omul să fie redus la stadiul primar de evoluție. În secolul al XVIII-lea, acest pamflet a circulat sub titlul *Ars nihil credendi (L'Art de ne croire en rien)*.

¹¹Raymond Birn, *La censure royale des livres dans la France des lumières*, Paris: Odile Jacob „Travaux du Collège de France”, 2007, p. 27.

¹²Deschiderea oficială este în 1727. Vezi Orlin Sabev, „Formation of Ottoman Print Culture (1726-1746)”, in *New Europe College. Regional Program. 2003-2004/2004-2005*, Bucharest: New Europe College, p. 297.

¹³„Epoca lalelelor” (1718–1730), *Ibidem*, p. 293.

începutul secolului al XVIII-lea. Prima imprimerie otomană începe să funcționeze în 1727! Cauzele acestui decalaj în timp necesită o explicație detaliată pe care nu o vom face însă aici, dar vom remarca faptul ca el nu a influențat aplicarea sistemului cenzurii textelor imprimate în secolul următor. Controlul imprimatului nu va avea nevoie de un răgaz similar pentru a se instituționaliza.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, consecințele nerespectării normelor cenzurii pot fi urmărite parcurgând conținutul regulamentelor emise în 1841, 1845 și 1857. Spre deosebire de vestul Europei, unde mecanismul de control al textelor tipărite creează adevărate sisteme de supraveghere, în Imperiul Otoman, până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cenzura era impusă de tradiția coranică. Contactele economice, politice și culturale cu societățile “nelegiute” și “necredincioase” ale Europei vor determina autoritățile otomane să-și adapteze sistemele de control și să accepte o oarecare deschidere culturală¹⁴. De aceea, decretul sultanului Abdül-Medjîd din 1841 privind introducerea cenzurii impunea controlul tuturor publicațiilor: *La publication d'un récit ou la représentation d'une pièce de théâtre n'est possible qu'après l'autorisation des instances intéressées*.¹⁵ Prevederile privind controlul textelor imprimate vor fi reactualizate pe parcursul anilor următori. Astfel, articolul 138 al Regulamentului din 1857 conferea puterii imperiale dreptul de a interveni dacă se constata vreo încălcare a dispozițiilor în vigoare. În astfel de situații, imprimeria putea fi închisă provizoriu, iar editorii identificați erau declarați drept contravenienți și puteau fi amendați. Articolul 139, amplifică dimensiunea măsurilor punitive instituind pedeapsa privării de libertate de la 24 de ore până la o săptămână în cazul publicării textelor al căror conținut afectau demnitatea imperială¹⁶ sau cuprindeau desene indecente. Mobilitatea imprimatului, a oamenilor, dar și a traseelor clandestine de circulație a cărților a determinat

¹⁴ Circulația cărții și a oamenilor se supune unor reguli stricte în Imperiul Otoman, precum și în teritoriile aflate sub influența și jurisdicția sa. De exemplu, până în perioada regulamentară, românii din Valahia și Moldova nu puteau călători în Occident decât cu aprobarea sultanului, respectiv a domnitorului. Amintim doar cazul lui Barbu Știrbey în 1796 și a lui Dinicu Golescu în 1824. Vezi Alexandrina Ioniță, *Carte franceză în Moldova până în 1859*, partea I, Iași: Casa editorială Demiurg, 2007, p. 48.

¹⁵ Alpay Kabacali, „La censure aux époques des Réformes de la Réorganisation et du Régime constitutionnel”, în *l'Encyclopédie de la Turquie des époques de la Réorganisation et du Régime constitutionnel*, t. 3, Istanbul, 1985, pp. 607-616, citat în Hasan Anamur, „La structure socio-culturelle de l'Empire ottoman au XIXe siècle et les traductions de cette époque”, în *Romantisme*, no 131 (1/2006) (http://www.cairn.info/zen.php?ID_ARTICLE=ROM_131_0007).

¹⁶ Art. 139: „emprisonnement allant de vingt-quatre heures à une semaine en cas de publication d'ouvrages contenant des tournures indélicates contre le trône”, în *Ibidem*.

profesionalizarea aparatului cenzurii prin crearea în cadrul Direcției pentru Presă a unui Birou al Cenzurii¹⁷, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Pentru populațiile din teritoriile creștine ale Balcanilor, aflate sub dominație otomană, centrele tipografice europene asigurau necesarul de carte, alături de alte centre locale. În aceste regiuni cartea cu conținut laic pătrunde târziu, de aceea controlul ecleziastic al imprimatului deține un loc important în strategiile decizionale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În Răsăritul ortodox, Patriarhul de la Constantinopol și Mitropolitul decideau asupra textelor ce urmau a fi imprimate sau a celor aflate deja în circulație.

Pe parcursul secolelor XVIII și XIX, în Balcani, încep să apară traduceri în limbile naționale ale unor autori reprezentând iluminismul francez, englez, german, italian sau american¹⁸. Reacția cenzurii patriarhale este promptă: în 1793, Patriarhia de la Constantinopol îi anatemiza pe cei care facilitaseră pătrunderea ideilor Revoluției franceze și a *Enciclopediei* lui Diderot în spațiul sud-est european, condamnând de o manieră oficială filosofia Luminilor.

În 1798, clerul ortodox de la Constantinopol face un nou pas în încercarea de a-și proteja supușii în fața invaziei ideilor periculoase venite din Occidentul catolic. O comisie specială este creată cu scopul de a supraveghea maniera în care textele imprimate ce urmau a circula (sau deja circulau!) în sud-estul european respectau principiile și valorile ortodoxiei.

Imperiul Rus

Demersul nostru itinerant privind cenzura și cultura scrisă în sud-estul european nu poate exclude spațiul rusesc, sursă a legislației cenzurii pentru Principatele Române din prima jumătate a secolului al XIX-lea. O analiză a centrelor tipografice europene din această perioadă (Marsilia, Lyon¹⁹, Londra, Edinburgh, Dublin, Oxford, Cambridge, Glasgow²⁰,

¹⁷*Ibidem.*

¹⁸Cum ar fi: Voltaire, Rousseau, Condillac, John Locke, Leibniz, Wolf, Franklin, Jefferson, Beccaria, Newton, etc.

¹⁹ În Franța, activitatea centrelor editoriale a fost deosebit de bogată în această perioadă. În perioada 1 noiembrie 1811-31 decembrie 1855, în Franța au fost publicate 271.994 de titluri de cărți, excluzând litografiile, compoziții muzicale, gravurile și operele minore. Vezi Andrei Emilciuc, "Cadrul legal al circulației cărților vest-europene în Imperiul Rus (1721-1918)", în *Tyragetia*, vol. VI, nr. 2/2012, p. 10.

Bruxelles, Viena) pune în evidență tabloul incompatibilităților existente între sistemele (social-politic, economic, confesional, etc.) vest-europene și cel rusesc. Valorile promovate prin intermediul scrierilor editate în aceste centre intrau în contradicție cu cele ale statului rus: ideile de monarhie constituțională și republică (în plan politic), drepturile și libertățile omului (din punct de vedere social), concepțiile dogmatice promovate de bisericele catolică, protestantă și anglicană (în plan confesional), principiul autodeterminării națiunilor²¹ (în plan național și ideologic), etc.

La 9 iulie 1804 a fost adoptat primul Regulament al cenzurii²², care prevedea, pentru prima dată, principiile de bază ale cenzurii și modalitatea de funcționare a comitetelor de cenzură. Potrivit acestui document, cenzura urma a fi gestionată de Ministerul Învățământului Public, în subordinea Direcției Generale a Școlilor. De asemenea, tuturor universităților din imperiu le erau asociate astfel de organisme. Un Comitet de cenzură special avea să funcționeze pe lângă Oficiul poștal pentru cărțile străine comandate prin poștă.

La începutul secolului al XIX-lea, elita nobiliară rusă citea în special cărți străine aduse de negustori specializați în acest tip de comerț. Comerciații străini dominau piața de carte din Rusia, fiind mult mai bine organizați decât cei autohtoni: ei își promovau afacerile în domeniu utilizând practici atractive și utile pentru cititori: precomanda, informații bibliografice, abonamente²³. În această perioadă, responsabilitatea difuzării literaturii străine neconforme cu regulile cenzurii aparținea negustorilor. De aceea, cenzurarea cărților străine nu era foarte minuțioasă, negustorii riscând să-și piardă privilegiile în cazul încălcării regulilor. Abaterile intrau în categoria delictelor penale, iar cei culpabili riscau să fie exilați sau să-și piardă cetățenia²⁴.

Pedepsele sunt aplicate tuturor personajelor care aveau legătură cu domeniul cărților în cazul constatării unor încălcări ale legislației în vigoare.

²⁰ În Anglia, au apărut 5.280 de titluri noi de cărți între 1700-1756, ceea ce ar însemna o medie de 93 pe an. În perioada 1760-1800, producția tipografică în ceea ce privește titlurile noi ramâne redusă, dar se mărește piața de difuzare a cărții și numărul de exemplare. În perioada 1800-1827, se publicau anual în jur de 588 titluri noi, în timp ce numărul total de cărți a atins cifra de 19.860. Pentru perioada 1816-1851, statisticile epocii indică 45.072 titluri noi de cărți. *Vezi Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, p. 11.

²² *Ibidem*, p. 13.

²³ *Ibidem*, p. 11.

²⁴ Pentru evidență, ei puneau la dispoziția comitetelor de cenzură cataloagele cu cărți străine pe care le comercializau. *Ibidem*, p. 13.

Controlul privind circulația imprimatului s-a înăsprit odată cu începutul reformei ministeriale, la 25 iunie 1810, și înființarea Ministerului Poliției în subordinea căruia se afla o Cancelarie Specială. Rolul acesteia era de a supraveghea atât tipărițiile importate, cât și pe cele imprimate pe teritoriul Imperiului Rus. Din acest moment, activitatea cenzorilor va fi fost și ea supusă unei atente supravegheri din partea autorităților statului. Victimă a acestui sistem a fost, într-o primă etapă, chiar Secretarul Comitetului de Cenzură de pe lângă Ministerul de Interne, funcționarul de Stat de clasa a VII-a, G.V. Lerhe. Aceași soartă a avut-o succesorul acestuia din 1819, funcționarul de clasa a VI-a, D.I. Hummel. Rezultatul activității de supraveghere a scos la iveală practici cenzoriale incompatibile cu statutul și funcția pe care cele două personaje le aveau în aparatul de stat al cenzurii. Lerhe și Hummel au fost găsiți vinovați pentru eliberarea unor adeverințe (60-70), care le permiteau posesorilor să cumpere fără interdicție Dicționarul enciclopedic *Brockhaus*, interzis²⁵ de către Cenzură încă din 1815. Pe baza acestor dovezi, ei au fost judecați în 1825 de un tribunal secret²⁶ și condamnați drept criminali de stat.

Buna guvernare a unui stat putea fi asigurată așadar doar printr-o atenție permanentă acordată tuturor domeniilor vitale ale sistemului administrativ. Influența pe care ideile purtate de imprimat o puteau exercita asupra stabilității regimului, era supusă din ce în ce mai insistent controlului. Astfel, în 1826 a fost emis un nou Regulament de cenzură care prevedea înființarea Comitetului Suprem de Cenzură. Urmau a fi interzise toate scrierile care conțineau interpretări neadecvate ale Bibliei sau atingătoare dogmei credinței și moralei ortodoxe, textele care criticau guvernul, legile și împăratul, dar și legitimitatea puterii acestora, sistemul politic monarhic, statele partenere Rusiei (mai ales cele din Sfânta Alianță), dar și scrierile al căror conținut făceau referire la problemele interne ale altor state²⁷. La sfârșitul anului 1827, legislația cenzurii este actualizată prin aplicarea principiului unității controlului pentru tipărițiile interne și externe.

Adaptarea sistemului cenzurii la mobilitatea circulației imprimatului, dar și a ideilor pe care acesta le disemina, determină autoritățile ruse să introducă reguli mult mai clare. Astfel, la 22 aprilie 1828, împăratul Nicolae I aprobă un nou Regulament care prevedea ca

²⁵ De remarcat, este că nu avem nicio listă comună de cărți interzise ca referință în exercitarea activităților de cenzură. De altfel, existența unui asemenea index, ar fi fost foarte greu de realizat pentru că ar fi trebuit să includă cel puțin două treimi din cărțile imprimate în Europa. *Ibidem*, p. 14.

²⁶ Tribunalul secret era alcătuit din șeful Comitetului de Miniștri și al Consiliului de Stat, ministrul de justiție și ministrul de interne. *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

organismele cenzurii (comitetele) interne și externe să fie unificate sub aceeași subordonare ministerială²⁸. Noua Direcție Generală a Cenzurii funcționa pe lângă Ministerul Învățământului Public și era divizată în două comitete: unul pentru cenzura internă, celălalt pentru cea externă.

Reactualizarea legislației a determinat o accentuare a birocratizării procedurilor de verificare a cărții, cheltuieli sporite din partea statului care trebuia să suporte un aparat tot mai numeros de funcționari, trasee interministeriale anevoioase²⁹, etc. Pentru a mai diminua aceste cheltuieli, un ucaz al Senatului din 18 iulie 1838 prevedea ca taxele percepute pentru transportul coletelor cu cărți din vămi către Comitetele de cenzură să fie suportate de către proprietari. Acestora li se acorda un ragaz de maxim șase luni pentru îndeplinirea acestor formalități administrative. În cazul excedării acestei reguli, era percepută o amendă de 25 de ruble pe fiecare volum, iar în cazul în care se dovedea intenția de a ascunde cărți interzise se aplica măsura urmăririi penale³⁰. La 6 aprilie 1843, Comitetul de Miniștri a redus perioada la trei luni: omisiunea de a prezenta cărțile în pachete sau cutii sigilate la administrațiile locale din gubernii se pedepsea cu o amendă de 7,5 ruble de argint.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, completarea și reactualizarea legislației cenzurii în Imperiul Rus cunoaște numeroase forme în tentativa de a controla în totalitate circulația tipăriturilor, mai ales a celor venite din străinătate. Cu toate acestea, conform statisticilor, la comitetele de cenzură ajungeau doar 1-2% din numărul total al lucrărilor importate. Procentul pare uluitor în raport cu numărul titlurilor și volumelor intrate în imperiu. Pe de o parte, ar putea fi vorba despre grija negustorilor de cărți în ceea ce privește activitatea pe care o desfășurau, ceea ce îi făcea să fie foarte atenți, realizând ei înșiși o primă triere. Astfel, se producea o întârziere în distribuirea noilor titluri intrate în circuitul comercial. Pe de altă parte, contrabanda cu cărți făcea imposibil controlul întregii producții tipografice de către Cenzură. În 1849, contele A.F. Orlov³¹ aducea la cunoștința lui P.A. Șirinski-Șihmatov (Ministrul Învățământului Public) că a identificat un număr mare de cărți străine interzise ce circulau în Rusia, în urma anchetării unui anume Petrușevski și a complicilor săi. Ca urmare, la un singur vânzător din Petersburg fuseseră găsite peste 2500 de exemplare. În această situație, însuși împăratul rus intervine și dispune contelui A.F. Orlov să colaboreze cu

²⁸ Conform Regulamentului din 1827, cenzura cărților străine era în subordinea Ministerului Învățământului Public.

²⁹ Pentru cărțile străine se colabora și cu Departamentul de Comerț.

³⁰ Andrei Emilciuc, *op. cit.*, p. 16.

³¹ A.F. Orlov – șeful Cancelariei a III-a imperială și al Jandarmeriei.

Ministrul Afacerilor Interne pentru găsi cele mai potrivite măsuri în vederea prevenirii acestui fenomen³².

În Principatele Danubiene, legislația cenzurii, instituită începând cu perioada regulamentară, încearcă să reorganizeze mecanismele de funcționare a *lumii imprimatului* în raport cu rigorile interne și externe (1832, 1848, 1856).

Administrația rusă a introdus în Principate regulamente precise în ceea ce privește comerțul cu cărți, fără a le fi asociate, în practică, rigorile pe care controlul imprimatului le atinsese în Imperiul Rus. Într-o primă etapă, librarii erau obligați să prezinte autorităților liste cu cărțile pe care urmau a le vinde, în vederea obținerii unor autorizații. Construirea unui mecanism elaborat de control întâmpină blocaje semnificative în raport cu dimensiunea grupului profesional ce urma a deveni subiectul sistemului de supraveghere. În 1832, la Iași, existau doar patru librari: doi supuși ruși, unul francez și unul austriac³³. Cu toate acestea, generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff a decis ca “censura cărților să se lase asupra librarilor, făcându-li-se cunoscut că, dacă vor vinde cărți oprite, Ocârmuirea va fi silită a le închide dughenile și a-i trimite peste hotare împreună cu cărțile lor.”³⁴

Reguli, sancțiuni, personaje, etc. sunt cuprinse în ceea ce se va numi *legea cenzurii*, al cărei conținut este aproape identic în Muntenia și Moldova. Publicate în 1833, *Instrucțiunile cenzurii* în Moldova vor fi reînnoite în 1848 și 1856. Deși solid construite și aparent riguros aplicate, prevederile legii cenzurii din Principate puteau fi ușor ocolite, mai ales de către vârful elitei sociale³⁵. Pedepsele aplicate nu au fost niciodată severe. În rapoartele cenzorilor, pot fi întâlnite semnalări privind dese tentative de încălcare a legislației de către librari sau cititori în încercarea de a introduce în țară opere interzise. De pildă, raportul unui cenzor moldovean din 18 ianuarie 1838 semnală o situație de încălcare a regulilor cenzurii³⁶, propunând drept măsură percheziția inopinată.

Evenimentele din 1848 au determinat o înăsprire a cenzurii și a pedepselor aplicate celor care, dintr-un motiv sau altul, le-ar fi încălcat. În luna noiembrie, Sfatul Administrativ al

³² Andrei Emilciuc, *op. cit.*, p. 19.

³³ Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași: Editura Polirom, 1999, p. 19.

³⁴ Marian Petcu, *op. cit.*, pp. 19-20.

³⁵ Vezi Alexandrina Ioniță, *op. cit.*, p. 79.

³⁶ Raportul menționează cărți de factură imorală „frauduleusement importés et dont la circulation en serait vieux moins que pernicieuse”. Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău: Editura ARC, 1998, Doc. nr. 16, 20, 25, 46, pp. 21-22, 28-29, 78 citat de Alexandrina Ioniță, *op. cit.*, p. 83.

Moldovei primea un document (hrisov) semnat de domnitorul Mihail Sturdza care avertiza asupra necesității respectării noilor reguli privind activitatea tipografică, comerțul cu carte și reprezentațiile teatrale. Erau interzise toate textele imprimate care aduceau atingere “religiei domnitoare”, guvernului, legilor, “moralului public și cinstei funcționarilor”. Cele șase tipografii care funcționau în Moldova la acea dată aveau nevoie de autorizații speciale de la guvern pentru a tipări ziarele și gazetele aprobate de cenzură. Hrisovul din noiembrie 1848, introducea obligația guvernului de a avea o evidență a tuturor abonaților la publicațiile străine. De asemenea, orice persoană care ar fi fost prinsă distribuind sau comercializând cărți, foi volante (tipărite sau manuscrise), broșuri, jurnale, gazete, etc., fără a purta avizul cenzurii, urma a fi anchetată și arestată.

În Țara Românească, toate cărțile cenzurate până atunci, inclusiv cele religioase, reintrau într-un proces de verificare, urmând a fi trimise peste hotare dacă erau întâlnite neconformități.

Schimbările legislative rapide fac ca în cursul anului 1856, legea libertății presei să fie promulgată (Legea Ghica, 25 ianuarie 1856³⁷) și apoi suprimată la o distanță de doar câteva luni. Noua situație era anunțată printr-o depeșă de reprezentantului Porții, Fuad-pașa. Textul conținea și instrucțiunile prin care decizia Porții putea deveni eficientă: sistarea acordării autorizațiilor pentru publicarea unor noi gazete, de orice fel, responsabilitatea redactorilor de jurnale în ceea ce privește “les questions qui peuvent porter atteinte aux droits de la Sublime Porte”,³⁸ interdicția de a publica articole critice “Contre Sa Majesté Impériale le Sultan ou son gouvernement, contre les souverains alliés ou amis de la Turquie, ou contre les Puissances voisines”³⁹ sau care ar fi putut stârni reclamații din partea acelorași părți. În caz contrar, preciza depeșa, gazeta respectivă urma a fi suspendată.

Unirea celor două provincii românești, în ianuarie 1859, a fost urmată de o serie de reforme, vizibile în plan cultural printr-o relaxare a controlului imprimatului. Într-un astfel de context, prevederile Legii Ghica (legea presei, Moldova, 1856) se aplică și în Țara Românească, fiind abandonată cenzura (articolele 26 și 27)⁴⁰. O asemenea libertate stârnește

³⁷La 25 ianuarie 1856, *Gazeta de Moldavia* publica decretul domnitorului Grigorie Ghica privind libertatea presei.

³⁸“Estract din depeșa lui Fuad-Pașa către Caimacamul Moldovei, din 29 August (10 Septembrie) 1856. Constantinopole”, in *Acte și documente relative la Istoria Renascerei României*, vol. III, București: Tipografia Carol Göbl, 1889, p. 809.

³⁹*Ibidem*.

⁴⁰Marian Petcu, *op. cit.*, p. 37.

îngrijorarea autorităților centrale prin posibilitatea apariției unor excese în asumarea și interpretarea noii situații. Despre tentativele de escaladare a normelor atrăgea atenția și Secretariatul de Stat, încă din toamna anului 1859, care îl avertiza pe Domn (Alexandru Ioan Cuza) că ar trebui să intervină în vederea diminuării libertății presei. În 4 octombrie 1859, Cuza semnează o ordonanță prin care, printre altele, ziarele erau prevenite că vor fi interzise dacă vor mai ataca în mod nejustificat conducerea Statului – domnitor, membrii guvernului. Ca urmare a acestei intervenții, se reinstituiau autorizațiile prealabile și cauțiunile (a căror valoare atingea suma de 5.000 lei)⁴¹. Victimă a nesocotirii noii reglementări va cădea C.D. Aricescu, unul dintre cei mai activi gazetari și scriitori ai timpului. El va fi condamnat la cinci luni de închisoare corecțională și o amendă de 500 de lei din cauza unei foi volante pe care o difuzase în 1862 către toți abonații ziarului *Românul*, instigând la insubordonare în armată:

S-a luminat soldatul; el azi e cetățean

*iar nu mașina oarbă a crudului tiran.*⁴²

Pentru a face față oricăror forme de nesupunere față de normele oficiale considerate a asigura o buna guvernare, autoritatea politică și/sau religioasă a creat instituții specializate. În domeniul cultural și politic, cenzura trebuia să apere *status quo*-ul și să-l conserve pe o perioadă îndelungată, pentru a asigura stabilitatea regimului. În cazul cenzurii religioase, practica fusese oficializată prin intermediul Inchiziției, înainte de 1559, când s-a publicat primul index de carte interzisă⁴³ dintr-o serie care avea să continue de-a lungul secolelor. Fenomenul controlului religios al textelor este întâlnit în toată Europa: în Occidentul catolic se afla sub autoritatea Papei și era exercitat prin intermediul Inchiziției, în timp ce în Orientul ortodox Patriarhul de la Constantinopol și Mitropolitul decideau asupra publicațiilor menite să protejeze normele și dogma.

Influența duhului răzvrătitor reprezentat de scrierile lui Voltaire și a altor filosofi iluminiști, care amenințau să corupă mințile tinerei generații, amplifică rigorile cenzurii politice și religioase.

⁴¹*Ibidem.*

⁴²*Ibidem.*

⁴³ Alexandrina Ioniță, *op. cit.*, p. 70.

Aflate la granița dintre conservatorismul lumii otomane, hrănit din vechea tradiție coranică, și cel european, reprezentat de Austria și Rusia, Principatele Române⁴⁴ păreau prinse în tiparele unei realități imobile. Deși cenzura politică și administrativă este instaurată oficial în perioada regulamentară, grija boierilor români în ceea ce privește educația în școli poate fi interpretată ca o formă particulară de influențare a controlului asupra cunoașterii. Domnitorul Moldovei, Ioniță Sandu Sturdza, era atenționat prin intermediul unui document (anafora) semnat de mitropolitul Veniamin Costachi și de marii boieri ce alcătuiau Eforia Școalelor că „o samă de cărți străine sunt pentru tinerii nepractisiți ca o cursă înșelătoare, pentru care îngrijirea noastră va priveghea a nu se învăța în școală, nici a se tipări vreun lucru nepotrivit cu a sfintei biserici și cu a statului așezământuri”⁴⁵.

Anaforaua reconfirma o practică anterioară primei jumătăți a secolului al XIX-lea: dubla cenzură (laică și ecleziastică). Conținutul textului este apreciat de către Alexandra Ioniță ca fiind singurul document care avertizează asupra necesității instituirii cenzurii laice și ecleziastice anterior *Instrucțiunilor* din 1833.

Analiza reglementărilor privind introducerea cenzurii începând cu perioada regulamentară și până la jumătatea secolului al XIX-lea în Principatele Danubiene conturează rolul sistemului de supraveghere a imprimatului din perspectiva retoricii puterii. O bună guvernare putea fi asigurată doar prin respectarea religiei domnitoare, a domnului și guvernului, a vieții politice, a legilor, moralului public, a funcționarilor statului și armatei, precum și a puterilor aliate. Orice încălcare a acestor repere importante, prin intermediul cuvântului tipărit, trebuia descurajată. Sistemul cenzurii a reprezentat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, examenul pe care guvernanții l-au dat în raport cu modernitatea.

Bibliografie selectivă

- *Acte și documente relative la Istoria Renascerei României*, vol. III, București: Tipografia Carol Göbl, 1889.
- Raymond Birn, *La censure royale des livres dans la France des lumières*, Paris: Odile Jacob „Travaux du Collège de France“, 2007.
- Andrei Emilciuc, “Cadrul legal al circulației cărților vest-europene în Imperiul Rus (1721-1918)”, în *Tyragetia*, vol. VI, nr. 2/2012, pp. 9-28.

⁴⁴ Principatele Române se aflau sub dublă protecție: otomană și rusă.

⁴⁵ *Uricariul*, II, p. 37 citat de Alexandrina Ioniță, *op. cit.*, p. 74.

- Albert Flocon, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Florina Ilis (coord.), *Adrian Marino în căutarea ideii de libertate și cenzură: studii*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011.
- Alexandrina Ioniță, *Carte franceză în Moldova până în 1859*, partea I, Iași: Casa editorială Demiurg, 2007.
- Albert Labarre, *Istoria cărții*, Iași: Institutul European, 2001.
- Adrian Marino, *Cenzura în România*, Craiova: Editura Aius, 2000.
- Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași: Editura Polirom, 1999.
- Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău: Editura ARC, 1998.

Mulțumiri / Acknowledgements:

Această lucrare este rezultatul cercetării făcută posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/132400, cu titlul “Tineri cercetători de succes – dezvoltare profesională în context interdisciplinar și internațional”

This paper is a result of a research made possible by the financial support of the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013, co-financed by the European Social Fund, under the project POSDRU/159/1.5/S/132400 - “Young successful researchers – professional development in an international and interdisciplinary environment”.